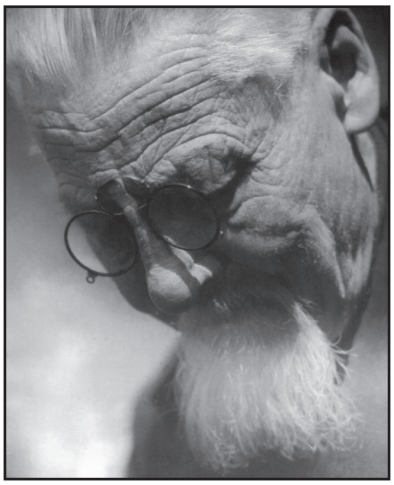
Kuli László

JOŽE PLEČNIK, AZ ÖRÖK ÉPÍTÉSZ

A huszadik század építészeti irányzatainak kavalkádjában Jože Plečnik (1872–1957) szlovén építész munkássága semmihez sem hasonlítható, sehová be nem sorolható zárványként áll előttünk, és éppen ez az, ami felkeltheti érdeklődésünket művészetének tanulmányozására. Jelentős közép-európai építészeti életműve ellenére rendre kimaradt a század építészettörténetét feldolgozó munkákból, lexikonokból, ami érthető is, hiszen saját maga sem sorolta műveit a modern irányzatokhoz, sőt többször deklarálta távolságtartását a különböző izmusoktól, és nem tartott fenn szoros kapcsolatot kortársaival. („*Ahogy elnézem ezeket a modern áramlatokat, akaratlanul is az az érzésem, hogy mi itt, Európában elvesztünk.*" – J. P.) Építészeti alkotásai egyfajta „*rejtélyes értékként*"[1] maradtak ránk, mivel különutas hozzáállását nem újabb irányzat megalkotásával, hanem kifejezetten ár ellen menetelő, megalkuvást nem ismerő alkotói attitűdjével fejezte ki. Munkásságának méltatására a Műcsarnok szeptemberi Plečnik-kiállítása és az ott szervezett pódiumbeszélgetések adnak aktualitást.[2]

Életműve sokáig kimaradt az építész felsőoktatás anyagából is, ami megint nem csoda, hiszen ott egyoldalúan csak a modern-posztmodern építészetet és azok vadhajtásait mutatták-mutatják be a hallgatóknak, erősítve bennük az újításkényszerből fakadó, az összes személyfeletti princípiumot tagadó, sajátos modern individualizmust, mely nem tűri és nem is érti a magasabb horizontok felé fordulást, s az ebből fakadó hierarchikus belső rendet, amely Plečnik létszemléleti alapállása volt. Magam is csak különös intellektuális intuíció révén kerülhettem kapcsolatba építészetével, amikor az egyoldalú építészetoktatástól kapott eszköztárat szűkösnek és idegennek érezve, zenei párhuzamok után kutatva rajzoltam iskolai tervezési feladataimat. Beérkezett tervemet egyik tanárom „plecsnyikesnek" titulálta, így elkezdtem kutatni a Mester építészeti munkásságát. Az igazi megdöbbenés akkor ért, amikor kiderült, hogy a tervezés alatt hallgatott zenei albumot[3] szerzői Jože Plečnik tiszteletére jelentették meg, s a hanglemez címét az építész egyik meg nem valósult művétől kölcsönözték. Ezen a ponton világossá vált számomra, hogy a hagyomány forrásaiból táplálkozó és azt kereső művészeti akciók és alkotások, vertikális irányultságuk és magasra helyezett vonatkoztatási pontjuk okán, egyfajta metafizikai kapcsolatban állnak egymással, akkor is, ha megnyilatkozásaik egymástól karak-

teresen eltérő módon, eszközökkel és más-más időben nyilvánulnak meg.

Plečnik építészetének újrafelfedezése halála után húsz évvel indult el az építész szakmában, sajnos a kor posztmodern hangulatának megfelelő szellemi sekélyességgel. Sokan próbálták a posztmodern előfutárának aposztrofálni, ami – ismerve a Mester modern építészekről alkotott véleményét és különutas hozzáállását – teljesen hamis állítás. („*A modern építészet úttörői apostolok – ezt nem vitatom el, de ez engem nem elégít ki… Én nem érem be ezzel, mert életelemem a misztika – ők pedig teljesen híján vannak a miszticizmusnak.*" – J. P.) Plečnik tehát nem továbbfejlesztette vagy kijavította a modern építészetet, hanem soha nem vállalt vele szellemi közösséget, és ez jelentős különbség. Klasszicizáló fordulatait tévesen állították párhuzamba a posztmodernek építészeti gegjeivel, hiszen nála az építészet halálosan komoly életprogram volt, melyben a humor csak égi derűvel átitatott módon jelenhetett meg. Sajátos formavilága és szerkesztési elvei mindig a pillanatban megragadható örökkévalóság kapuit feszegetik, játékos építészeti idézetei mind-mind ezt a célt szolgálják. Az életművét bemutató legátfogóbb, három kötetes kiadvány címe – *Architectura Perennis* – is erre az elhivatottságára utal. („*Újra fel kell élesztenünk a halhatatlanság gondolatát.*" – J. P.)

Plečnik meg-nem-értése és félreértése elkerülhető, ha figyelembe vesszük és megfelelő súllyal értékeljük a róla fellelhető életrajzi adatokat és információkat is. Legfontosabb adalék személyiségének megértéséhez: erős vallásossága. Bútorasztalos iparos édesapja tisztes munkával tartotta el családját Ljubljanában. Négy gyermekük közül harmadikként született Jože, aki nem volt túl jó tanuló az iskolában, ezért apja a saját műhelyébe vette fel inasnak. Bátyja, Andrej papnak tanult, nővére Marija apáca lett, Janez orvosi pályára lépett. Családi életét tehát átszövi és megerősíti az erős, mélyen megélt katolikus hit és a becsületes alkotómunkában való elkötelezettség. Az otthonról hozott elhivatottság eredményeképp az élet megadta a lehetőséget neki, hogy bizonyíthasson. Számos szakrális épületet tervezett, melyek kidolgozásánál a bútorok és kegytárgyak megalkotásáig, a legkisebb részletekig merült a feladatokba. („*A szakrális építészet mintaképe és irányadó elve volt és marad minden világi építőművészetnek.*" – J. P.) Aszketikus alkotómunkáját és életvitelét egyfajta saját belső zarándokútnak fogta fel, és tanítványait is erre sarkallta a Ljubljanai Egyetemen, majd saját magániskolájában. („*Forduljatok a belsőtök felé, gondoljatok a lelketekre és ügyeljetek arra, hogy el ne hanyagoljátok!*" – J. P.) Másik fontos tény, hogy a modern világtól való elzárkózása nem jelentett befordulást és teljes remeteséget, hiszen bárhol is dolgozott, mindig nagy erővel vetette magát a tervezésbe és együtt élt, lélegzett az adott közösséggel. Mondhatjuk úgy is, hogy ösztönösen megérezte a modernség kínálta „fejlődés" virtualitását, ürességét és élettől elrugaszkodott voltát. A lét valódi és örök kérdéseire koncentrált. Volt alkalma megismerni belülről a modern nagyvárosi élet lüktetését a nagyvilági Bécsben, ahol Otto Wagner irodájában tanult és évfolyamelsőként végzett. Évekig

volt a prágai Iparművészeti Iskola professzora, a prágai Vár főépítésze, mégis visszatért szülővárosába, Ljubljanába, ahol Matko Prelovšek városi főmérnökkel és France Stelè művészettörténésszel együtt, a városszépítő bizottság elnökeként tervezte Ljubljana középületeit, tereit, hídjait, városszerkezetét. Megbeszéléseik gyakran kávéházakban, kiskocsmákban zajlottak. Bejárva és átélve a helyszínt, megismerve adottságait, megélve annak kisugárzását hozták döntéseiket. Munkájuk eredményeként nemcsak a szlovén főváros sajátos, élhető karakterét teremtették meg, hanem az univerzális és organikus város ideáját is megfogalmazták. Elsőként jelöltek ki például a város központjában gyalogos övezeteket, évtizedekkel megelőzve korunk várostervezőit, urbanistáit.

Plečnik karakterének és arcélének felidézésekor figyelembe kell vennünk a század első felének korhangulatát is, ahol a kis nemzetek optimista önmeghatározásának légköre lengte be Európát. A tradicionális államok lebontása során igazodási pont nélkül maradt tömegek proletarizálódási folyamatát sokan próbálták akadályozni a nemzeti öntudat megfogalmazásával és karakterének kontúrozásával. Plečnik ebben a légkörben próbált egy valójában nem létező szlovén építészeti hagyományt imaginatív módon megidézni, és ehhez az európai történelem korai korszakából merített etruszk előképeket mutatott fel, melyet a szlovén műveltség egyik gyökerének tartott. („*Pókként kötöm szálaimat a hagyományhoz, hogy belőlük megszőjem saját hálómat.*" – J. P.) A korhangulattól eltérően nem hitt a Monarchián belül egyre gyakrabban megjelenő, kulturális különállást megjelenítő nemzeti jellegű építészet megteremtésének lehetőségében, mint például Magyarországon Lechner Ödön. Sokkal inkább az egyes nemzeti karakterek gyökereinek kutatásában és azok újra-felmutatásában látta a nemzeti sokszínűség megjeleníthetőségét. Neve kapcsán ismétlődően említik Ferenc Ferdinánd trónörökössel való konfliktusát, mint „pánszláv ellenállásának" egyik okát (a trónörökös megakadályozta, hogy az Otto Wagner nyugalomba vonulásával megüresedő tanszék utódlását Plečnik lássa el, mivel nem kedvelte Plečnik építészetét és nem nézte jó szemmel délszláv kapcsolatait), ám Plečnik megnyilatkozásai a kölcsönös szembenállást nem támasztják alá.[4] Távozása Bécsből sokkal inkább lehetőségeinek beszűkülésével magyarázható és nem lehet szimbolikus kivonulásként értelmezni.

Magyarországon a „módszerváltás" után megjelent első és azóta is egyetlen Plečnikkel foglalkozó építészeti kiadvány[5] már helyre rak néhány félreértést, és egyértelműen kimondja, hogy Plečnik építészete és munkássága csak a regionalizmus és az építészeti kontextus kérdésköre mentén kapcsolható érintőlegesen a posztmodernhez. Míg a posztmodern „újrafelfedezi" magának – a modern dogmák kiüresedése után – a régió, a hely szellemének fontosságát, addig Plečnik soha nem is tért le erről az útról és vallotta, hogy az épületnek a hellyel, a közvetlen szomszédokkal kell párbeszédbe kezdenie, nem pedig a kortársaival. A könyv szerzője helyesen

állapítja meg, hogy Plečnik építészete egy belső koherens egységgé áll össze, mely a múlt ismeretében gyökerezik, a jelen állapotára rezonál és a rendíthetetlen hitből meríti erejét.

Fellelhető Plečniknél az erős absztrakciós szándék, de ez nem sajátosan modern építészeti attitűd, hiszen az absztrakció a tradíció fundamentumán alkotó művész eszköztárában is jelen van, de nem üres formai viccelődésként. Nem keveri tehát össze az eszközt és a célt. A klasszikus építészet alapelemeit sajátosan átértelmezte és újraformálta, de nem valamiféle „lázadás" okán. Ha a hagyományt mereven és dogmatikusan értelmezzük, Plečnik klasszikus építészetből öntörvényűen átemelt és átformált elemei szentségtörésnek tűnnek, de a modern építészet híveinek e felett érzett kaján öröme is félreértelmezés. Egy hiányos tympanont középen alátámasztó oszlop, egy karikaturisztikusan felnagyított ión oszlopfő volutája, amiből egyes helyeken közvilágítási lámpa lóg, egy fordított sudarasodású, kannelúrázott oszlop, mind-mind olyan sajátos plecsnyiki fordulat, mely a szemlélőt egy zen paradoxonnal hasonlatos szellemi pofonütésként éri. Felrázza a konzervatívokat a bemerevedő dogmatizmusból, de nem sértő módon. Ugyanakkor kinyitja a progresszionisták szemét a hagyományra, melyről bebizonyítja, hogy nem áporodott levegőjű maradiság. Baranyi Tibor Imre kifejezésével élve *„a Hagyomány őseredeti frissességét"* teszi átélhetővé épületeivel, városi tereivel, bútoraival.

Jože Plečnik létszemléletét és művészi alkotómódszerét figyelembe véve, életművének összegzett képe követendő példaként állhat az Európát és annak sokszínű nemzeti karakterét megjelentetni és megőrizni akaró művészek számára. Ezt a kohéziós erőt az európai hagyomány értő tisztelete, a hazaszeret és az erős katolikus hit táplálja.

Jegyzetek

[1] Sulyok Miklós művészettörténész kifejezése.

[2] Jože Plečnik (1872–1957) – A karszti ember című kiállítás, Budapest, 2015, Műcsarnok. (Pódiumbeszélgetések: „Gótika és modern miszticizmus" valamint „Az építészet mint Istentől való beszéd".)

[3] Laibach: *Slovenska Akropola* (1986).

[4] Hasonlóképpen nem találtam meggyőző bizonyítékot Plečnik egyesek által vélt szabadkőművességére, ahogy Andrej Hrausky, egyik legkomolyabb kutatója sem. Mindazonáltal megbízói között voltak szabadkőművesek, akik felhasználták szimbólumok iránti érdeklődését. (Köszönet Sulyok Miklósnak ez utóbbi információért.)

[5] Klein Rudolf: *Jože Plečnik*. Budapest, 1992, Akadémiai Kiadó /Architektúra sorozat/.